

БРАНКО БЕШЛИН

ЧЕДОМИР ПОПОВ – УЗОРНА ПРОФЕСУРА

Чедомир Попов био је један од научника који су давали печат развоју српске историографије у последње три деценије XX и у првој деценији XXI века. Колико год сам по себи био импресиван, списак радова које је објавио ни приближно не казује довољно о томе колико је Чедомир Попов заиста задужио историјску науку у Србији али и културу уопште. Огроман допринос дао јој је делујући и на оним пољима где резултати нису тако очигледни и самерљиви, а једнако су важни колико и стручна продукција. Да би се о томе подробније говорило, потребно је више времена него што га ми данас имамо на располагању. Ја ћу се зато ограничити на то да кажем нешто о Чедомиру Попову као универзитетском професору. Ако бих хтео да употребим баналан израз, то му је било „основно занимање”, „радно место”, или како би он у шали рекао „служба”, јер је цео званични радни век провео на Филозофском факултету у Новом Саду. За то време студирало је више од четрдесет генерација, односно више од хиљаду историчара. Осим тога, предавао је Општу историју и студентима географије и Историју цивилизације студентима марксизма, потом социологије и филозофије. Наравно, Чедомир Попов наставу на универзитету није доживљавао као пуко занимање и „службу”, него као животни позив у пуном, вишем смислу речи. Када би неком од колега хтео да ода довољно признање, рекао би за њега да је прави професор. Изговарао је то са таквим нарочитим призвуком да би саговорнику било јасно да је свака друга похвала излишна.

Када су у питању универзитетски професори, таква мера посвећености би требало да се подразумева. Међутим, ни универзитети, ни „прави” професори на којима почива њихов углед, не стварају се ни брзо ни лако. То може да потраје деценијама, некад

и столећима. Чедомир Попов радио је на универзитету који се тек оснивао – где је осим научних требало успоставити и друге стандарде неопходне за стварање академске заједнице. Својим знањем али и свеукупним радом и понашањем оличавао је „правог” професора – истрајао је у томе, што није било увек лако. Слободан Јовановић, велики српски историчар, коме се дивео и више пута ишчитавао његова дела, са жаљењем је констатовао да Срби, ни друштво у целини, па ни многи најшколованији појединци, нису изградили културни образац. „Научник се често развија једнострано, развијајући своје интелектуалне способности о трошку осталих. Културни човек није једностран. Он негује и своју интелектуалност, и своју осећајност, и своју моралност. Сагласност коју тежи одржати између тих разноврсних елемената огледа се у целом његовом начину живота, у целој његовој личности. Његова филозофија живота прешла му је у нарав.” О томе да ли је академик Чедомир Попов овај идеал досегао (ко, уопште, јесте) беспредметно је говорити. Он му је стремио, а у средини у којој је живео и стварао оличавао је један виши културни образац и тако се сврстао у мањину, јер су околности сувише често биле такве да су ишле наруку онима које је Слободан Јовановић назвао полуинтелектуалцима.

Чедомир Попов уписао се 1954. као студент прве генерације на новосновани Филозофски факултет у Новом Саду, граду у коме се, по његовим речима, тада живело „лепо, али и помало паланачки, заиста”. Ипак, професори код којих је похађао наставу били су угледни у српским и југословенским размерама: Милутин Гарашанин, Иван Божић, Васа Чубриловић, Растислав Марић, Ђорђе Сп. Радојичић, Петар И. Поповић, Мита Костић, Славко Гавриловић. Написао је први семинарски рад на Филозофском факултету у Новом Саду – „Српски државни сабори у средњем веку”. Иначе је, како је сам приметио, „тада све било прво”. Други семинарски рад носи наслов „Спољна политика Италије после уједињења 1870. године” и пишући га открио је склоност ка историји дипломатије, тачније речено међународних односа, што ће остати његова трајна преокупација.

Дипломирао је 14. фебруара 1959. године положивши завршни испит пред Васом Чубриловићем и Славком Гавриловићем. Те године отишао је на специјализацију у Стразбур, а 1. фебруара 1960. изабран је за асистента на предмету Општа историја новог века који је држао академик Петар И. Поповић. Био је међу првих двоје асистената који су студије завршили на Новосадском универзитету. Поред тога што је држао вежбе студентима историје, као асистент је предавао Општу историју студентима географије (1963–1969).

По традиционалним, врло захтевним методама стручног усавршавања, професор Петар И. Поповић је бдео из дана у дан над радом свог младог сарадника дајући му ситне задатке, између осталог да чита семинарске радове, што је подразумевало и сву литературу коју је студент користио. Тако је, по сопственим речима, Чедомир Попов „ставио у главу једно 300 књига”. У то време обављао је истраживања за докторску дисертацију о српско-француским односима – између осталог боравио је четири пута у Паризу, прегледајући огромну грађу Министарства спољних послова. Докторат под насловом „Став Француске према Србији од Франкфуртског мира 1871. до Берлинског конгреса 1878.” одбранио је јуна 1970. године. Ускоро је као доцент преузео предмет Општа историја новог века, наследивши свог професора академика Петра И. Поповића. Ка вишим звањима напредовао је примерно – ни споро, ни сувише брзо, као што је данас чест случај. За ванредног професора изабран је 1976, а за редовног 1981. године. Од 1977. до 1979. био је председник Савета, а одмах потом, од 1979. до 1981, декан Филозофског факултета. На њему је остао до 2000. Значи, рачунајући и студентске године, провео је у тој установи безмало пола века. Био је један од професора који су дали немерљив допринос развоју Факултета и Универзитета у целини.

Највећа „стручна љубав” академика Чедомира Попова била је и остала историја међународних односа. Иако се определио за предмет истраживања карактеристичан за тзв. „традиционалну историографију”, неговао је један модернији методолошки приступ. Усвојио га је као млад, док је радио докторску дисертацију: прво под утицајем свог професора Петра И. Поповића, а потом је, за време истраживачких боравака у Француској, имао прилику да сретне једног од водећих историчара тога доба, Пјера Ренувена. Ти разговори нису били дуги, нити се из њих изродила стручна сарадња. Међутим, и Ренуенова појава и оно што је од њега чуо оставили јак утисак на научника који је тек почињао каријеру. У образлагању својих методолошких начела Попов није одрицао „одређени шарм и привлачност” историји дипломатије, односно делима припадника ранијих историографских школа, које су проучавале пре свега спољнополитичку активност влада и њихових представника. Међутим, определио се за шири и свеобухватнији приступ, који је узимао у обзир низ других чинилаца – географских, демографских, економских – за историју међународних односа. Касније се историјска наука окренула новим темама и скоро потпуно запоставила ово, некада примарно, поље истраживања. Свестан пролазности трендова, макар они били и научни, професор Попов остао је доследан својој стручној склоности. Мада је повре-

мено дизао глас у одбрану политичке историје, не значи да није имао никако или мало разумевања за друге теме. Напротив, бавио се теоријским и методолошким питањима науке којој се посветио, као и историјом историографије. Колико је држао до свестраног приступа у проучавању прошлости сведоче, између осталог, два у научном погледу врло важна а можда недовољно запажена текста. Ради се о предговорима које је написао за књигу *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији* (1984) и за фототипско издање знаменитог зборника *Војводина* (2008). Ту је академик Попов указао на оне специфичне а суштинске „појаве дугог трајања” које би требало имати у виду приликом проучавања прошлости југоисточне Паноније. Изложио је читав један свет идеја и поставио путоказ будућим истраживачима. Ако је негодовао због притиска нових праваца у историографији, чинио је то из бојазни да ће се већина младих научника повести за оним што је пробитачно, чак и на рачун сопствених интересовања. У прилог томе говори чињеница да није својим млађим сарадницима, чак ни онима којима је био званични или незванични ментор (ових других је било више), наметао теме и методе истраживања. Као мало који професор водио је рачуна о жељама и афинитетима кандидата – ја се, на пример, за живота професора Попова, никада нисам озбиљније позабавио историјом међународних односа.

Као историчар Чедомир Попов посебно се издвајао по томе што није подлегао „страху од синтезе”. Тако је Милан Кашанин назвао бољку српских историчара да унедоглед објављују „прилоге” и „прилошке”, немајући храбрости да напишу дело у коме би захватили дуже раздобље и већи проблем. Чедомир Попов се одважио да напише синтезу, не само из српске него из европске и светске историје. Књиге *Од Версаја до Данцига* и *Грађанска Европа* биле би са добродошлицом дочекане и у земљама где таквих књига има напретек. За нашу културу оне су биле насушне. Без њих бисмо остали ускраћени за знања о важним догађајима и процесима европске историје. Професори на високим школама у Европи и свету, на које се други толико често позивају, сматрају обавезом да објаве оно што су годинама предавали. Не у виду скрипата, практикума и уџбеника, него да напишу синтезу, најбоље што умеју. У једном интервјуу Чедомир Попов је између осталог изјавио: „Мој педагошки и наставни рад је, у највећој мери, утицао и на моја научна усмеравања.” Тиме је указао на основни мотив којим се руководио као историчар. Изразио се, по мом мишљењу, сувише лаконски да би неупућени схватили суштину јер би, ваљда, само по себи требало да буде разумљиво да педагошки и наставни рад утичу на научна усмерења. То, ипак, није толико уобичајено. Академик

Попов је поседовао врло јако осећање одговорности према националној култури, које се и у настави и у бављењу науком читовало у томе што је при избору теме коју ће предавати или предмета истраживања давао предност ономе што је држао за неопходно, зарад чега је био спреман да у други план потисне и сопствена интересовања. Знам добро да му сва поглавља у *Грађанској Европи* нису подједнако „лежала” и да је са мање напора могао, рецимо, да напише књигу о Европи у доба Наполеона (држао је о томе дво-семестрални специјални курс). У разговорима је показивао веће занимање за друштвену и културну историју и другачију методологију од оне коју је примењивао у својим књигама – нарочито за француске анализе и њихов свестран приступ изучавању прошлости. Вајкао се да такву „тоталну” историју нема смисла предавати и писати у средини у која није упозната ни са најосновнијим догађајима и процесима, а нема ни довољно литературе из које би стекла неопходну основу. Као професор који је четири деценије предавао општу историју новог века, сматрао је да му потребе универзитетске наставе и националне културе налажу да синтезом захвати што дуже раздобље – тек када се та велика празнина попуни, има смисла писати специјалистичке монографије и држати студентима курсеве усмерене ка ужим проблемима. Својим књигама академик Попов је задужио генерације студената, не само у Србији. И четврт века после распада Југославије, књиге *Од Версаја до Даница* и *Грађанска Европа* су стандардни приручници за младе историчаре у Загребу, Сарајеву, Љубљани.

Предавао је врло обимну материју. Општа историја новог века била је један, да употребим тај израз, мастодонт од предмета који је обухватао целокупну светску прошлост од половине XV до половине XX века. Чекајући да му сарадници стасају, професор Попов је дуго, до пред пензију, уз то оптерећен бројним другим обавезама, са тим мастодонтом морао да се носи сам. Колики је то посао био говори између осталог чињеница да су тај предмет одраније у Београду држала три професора, а да га данас, издељеног на ужа раздобља, у Новом Саду предајемо нас четворица. Предавања професора Попова била су изванредна – и стручна и занимљива. Својом појавом и понашањем био је за младе људе оличење универзитетског професора. Мада ће остати упамћен по речитости и обавештености, није се ослањао само на знање и говорнички таленат које је неоспорно поседовао. Импровизацију је сматрао недоличном, непоштовањем слушалаца. Говорио је: „Причај анегдоте један час и привући ћеш студенте, а када то будеш урадио на трећем часу, престаће да долазе на наставу.” У ормару његовог кабинета на Филозофском факултету остала је повелика

картонска кутија крцата свежњевима исписаних листића – дословно на стотине фамозних „фиша”, подсетника за предавања. Већина универзитетских професора у Србији, нарочито оних заокупљених различитим обавезама, до краја каријере рутински понављају предавања која су припремили у доцентским данима – понешто их допуне новим сазнањима или оплемене искуством, али да крену са сасвим другачијом материјом – то је реткост. Професор Попов је био заузет разним пословима као мало ко други, али је бар сваке четири године уводио сасвим нови, и то двосеместрални, курс. Тако је, између осталог, предавао историју великих географских открића, реформације, Француске револуције, Европе у доба Наполеона, историју света, историју између два светска рата, историју Другог светског рата, Европе у XIX веку – скратићу набрајање и поменути да је четири године пред пензионисање, поред свих дужности у Матици српској и САНУ, одлучио да спреми предавања из историје Русије од XVI до краја XVIII века. Радио је то са таквом преданошћу и задовољством као да почиње каријеру и први пут наступа пред студентима.

Где је место Чедомира Попова у модерној српској историографији, којој су темељи постављени пре два и по столећа? На то ће питање одговори уследити у неко време и потражиће их они који се систематски буду бавили истраживањем развоја историјске науке. Сам академик Попов је, како и доликује правом историчару, био дубоко свестан тога колико је важно да свако друштво одржи континуитет у различитим облицима материјалног и духовног стваралаштва, значи и у проучавању прошлости, а оно, опет, подразумева и проучавање живота и рада људи који су историју писали.*

---

* Текст изговорен у Матици српској на Округлом столу посвећеном животу и раду академика Чедомира Попова (1936–2012), у Новом Саду, 15. марта 2017. године.